

Eesti elanike valimiskäitumise motiivid ja mehhanismid

Marti Taru (RiTo 7), Tallinna Pedagoogikaülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudi teadur

Rein Toomla (RiTo 7), Tartu Ülikooli politoloogiaõppejõud

Inimeste poliitiliste teadmiste ja hoiakute kohta on kogutud palju andmeid. Kuid mis kasu on andmetest, kui neid ei rakendata? Käesoleva analüüsi eesmärk ongi teavitada poliitikuid ja ametnikke neile otsustamiseks vajalikest eri ajal kogutud andmeist.

Eesti elanike valimiskäitumise ning kodanikuteadlikkuse sekundaaruuringu fookuses on olnud järgmised küsimused:

1. Poliitiliste hoiakute ja teadmiste väljakujunemise määr. Eesmärk on anda üksikindikaatorite "ei tea" vastuste jaotus, indiviidide "ei tea" vastuste arv ning vastanute jaotus selle alusel. Poliitiliste hoiakute ja teadmiste väljakujunemise määra determinantide analüüsi eesmärk on selgitada, kas ja kuidas on hoiakute väljakujunemine seotud sotsiaaldemograafiliste muutujatega. Determinantide nimistusse kuuluvad sugu, vanus, haridustase, tööhõivestaatus, sissetulek, elukoht, kodakondsus ja rahvus.

Programmilisele eesmärgile lisandus hoiakute kooskõlalise ning poliitilist süsteemi puudutavate teadmiste kirjeldus.

2. Valimisaktiivsuse analüüs vaatleb valimistel osaleda kavatsevate ja mittekatsevate inimeste sotsiaaldemograafilist tausta ning põhjendusi, miks nad tulevastel valimistel hääletavad või ei hääleta.

Programmilisele eesmärgile lisandus varasemate valimiste osavõtuaktiivsuse ning küsitlustulemuste võrdlus.

3. Valimissüsteemi õiglaseks pidavate ja mittepidavate isikute kirjeldus põhiliste sotsiaaldemograafiliste ja poliitiliste hoiakute lõikes.

4. Kohaliku omavalitsuse volikogude valimistel mitteerakondlike kandidaatide lubamist-keelamist toetavate inimeste kirjeldus kandidaatide omaduste ja erakonnaelistuse lõikes. Programmilisele eesmärgile lisandus mitteerakondlike valimisliitude lubamist-keelamist toetavate inimeste kirjeldus kandidaatide omaduste ja erakonnaelistuse lõikes.

5. Suuremate erakondade toetajate eelistused sotsiaal-poliitiliste hoiakute lõikes, Riigikogu kandidaatide omaduste ning erakonna- või isikuvalimiste suhtes.

6. Analüüsi järeldused ja sellest tulenevad poliitikasoovitused seoses elanikkonna valimisaktiivsuse ja kodanikuteadvuse tõstmise võimalustega.

Empiiriliseks analüüsiks kasutati ES Turu-uuringute AS-i, Saar Polli ja Raivo Vetiku uurimisrühma poolt aastail 2001–2002 läbiviidud avaliku arvamuse küsitluse andmeid. Peale selle kasutati Tartu Ülikooli politoloogia osakonna korraldatud avaliku arvamuse küsitluste ning haridus- ja teadusministeeriumi sihtfinantseeritava teema "Demokraatliku poliitilise kultuuri areng taasiseseisvunud Eesti Vabariigis" raames Riigikogu valimise päeval (2. märtsil 2003) läbiviidud "uksesuu" küsitluse andmeid.

Uuringuteemad

ES Turu-uuringute AS-i ja Saar Polli üle-eestilised küsitlused viidi läbi Riigikogu Kantsleile tellimusel. Igal uuringul on oma kitsam fookus:

- Saar Polli ja Raivo Vetiku juhtimisel tegutsenud uurimisrühma 2001. aasta septembri küsitluse keskmes olid hinnangud riigivõimuorganitele ja valitsemisele, Eesti elanike meeleolud ja arvamused sotsiaalse ja poliitilise arengu ning keskkonna kohta, samuti hinnangud iga küsitletu enda ja oma perekonna eluolu ning inimeste infotarbimise ja sotsiaalpoliitilise aktiivsuse kohta;
- ES Turu-uuringute AS-i 2001. aasta detsembris korraldatud küsitluse keskmes oli valimistel osalemine ja valimiste korraldus. Andmeid koguti 30. novembrist 7. detsembrini, kokku küsitleti 950 elanikku. Kaalutud valim vastas hästi Eesti elanikkonna profiilile vanuse, haridustaseme, elukohatüübi ja soo lõikes;
- ES Turu-uuringute AS-i 2002. aasta juunis läbiviidud küsitluse keskmes olid hinnangud riigivõimuorganitele ja valitsemisele, Eesti elanike meeleolud ja arvamused sotsiaalse, majandusliku ja poliitilise arengu ning keskkonna kohta, samuti hinnangud enda ja oma perekonna eluolu ning indiviidide infovajaduste ja -tarbimise kohta. Andmeid koguti 20.–27. mail ja 4.–7. juunil, kokku küsitleti 1015 elanikku. Kaalutud valim vastas Eesti elanikkonna profiilile vanuse, haridustaseme, elukohatüübi ja soo lõikes;
- Tartu Ülikooli politoloogia osakonnas korraldatud üle-eestilised küsitlused keskendusid poliitilistele hoiakutele ja käitumisele, mitmes küsitluses on käsitletud üsna põhjalikult valimisaktiivsust. Valimi suurus ulatus 950-st kuni 1145-ni, valimid (mõnel juhul kaalutud) vastavad Eesti valimisealisele elanikkonnale või kodanikkonnale;
- Eesti poliitilise kultuuri uurimisprojekti raames korraldatud "uksesuu" küsitluse peaesmärk oli tundma õppida mehhanisme ja motiive, mis toovad valija hääletama, ning kriteeriume, mille alusel ta valib kandidaadi, kellele annab oma hääle. Küsitleti 922 inimest; valim on kaalutud ringkondliku esindatuse parandamiseks, kaalutud valimis langevad erakonna eelistused valimistulemustega kokku paari protsendi täpsusega.

Valimiskäitumise determinantide selgitamisel on aluseks mudel, mille kohaselt indiviidi tegevus sõltub hoiakutest, väärtustest, sotsiaalsest positsioonist ja asendist elukaarel, hoiakud ja väärtused omakorda sotsiaalsest keskkonnast ja asendist.

Andmeanalüüsis kasutatud tehnikad – liitindeksite moodustamine ja regressioonianalüüs – ületavad oma võimaluselt üksikindikaatorite sagedusjaotuste ja risttabelite analüüsi võimalusi. Summeerivad indeksid annavad üldistatuma pildi uuritavast nähtusest ning võimaldavad teha järeldusi valdkondade kohta, mis on piiritletud üksikküsimustega. Regressioonianalüüs erineb risttabelite analüüsist mitmes mõttes. Olulisemaid erinevusi on see, et regressioonianalüüs toob välja otsesed – seosed kahe muutuja vahel, mis ei sõltu teiste muutujate väärtustest.

Hoiakute väljakujunemist saab mõõta

Poliitilised hoiakud on välja kujunenud suurel osal valijaskonnast, kuid paljudel juhtudel põhinevad need vastuolulistel hoiakutel ja lünklikel teadmistel.

Hoiakute analüüsis uuriti inimeste poliitilist teadlikkust ning otsustamist. Tulemused heidavad valgust otsuste aluseks olevate hoiakute terviklikkusele, nende omavahelisele kooskõlalisele ja poliitilist süsteemi puudutavate teadmiste täielikkusele.

Hoiakute väljakujunemise analüüs lähtus väitest, et hoiakute kujunemist saab mõõta poliitilist süsteemi puudutavatele küsimustele antud "ei tea" vastuste arvu abil. Hoiakute väljakujunemise määra iseloomustab liitindeks: mida vähem on individ andnud "ei tea" vastuseid, seda paremini on tema hoiakud välja kujunenud.

Enamikul intervjuerituil on hinnanguline seisukoht valdava osa teemade suhtes: sõltuvalt teemast on vähem kui 25%-le küsimustest andnud "ei tea" vastuse 10–20% küsitlenuist. Üldiste hoiakute plokis oli 4 küsimust, vähemalt ühe "ei tea" vastuse andis 28% ning kaks või enam "ei tea" vastust 7% vastanuist. Eesti arengu kohta käivate küsimuste plokis oli 14 küsimust, vähemalt kaks "ei tea" vastust andis 27% ja vähemalt neli "ei tea" vastust 12% vastanuist.

Ühiskondlike institutsioonide usaldamist puudutavas küsimusteplokis oli 16 küsimust, vähemalt kolm "ei tea" vastust andis 28%, vähemalt viis "ei tea" vastust 18% vastanuist. Poliitilisi tegevusi puudutavas küsimusteplokis oli 12 küsimust. Kodanike hulgas andis vähemalt kolm "ei tea" vastust 30% ja vähemalt neli "ei tea" vastust 21% vastanuist. Mittekodanike hulgas andis vähemalt kolm "ei tea" vastust 14% ja vähemalt neli "ei tea" vastust 11% vastanuist.

"Ei tea" vastuste arv on kontsentreeritud suhteliselt väikesesse kategooriasse, mis tähendab, et sellesse kategooriasse kuuluvad inimesed annavad igaüks suhteliselt suure arvu "ei tea" vastuseid. Suure arvu "ei tea" vastuste andmise tõenäosust vähendab kõrgem vanus, kõrgem haridustase või kuulumine juhtivtöötajate hulka. Ilmselt on vaimsete ja sotsiaalse kapitaliga seotud vahendite küllus tegurid, mis soodustavad hoiakute väljaarenemist.

"Ei tea" vastuste analüüsile järgnes hoiakute kooskõlalisuse vaatlus. Hoiakute kooskõlalisus tähendab, et sisult sarnastele, kuid erinevalt vormistatud küsimustele antud vastused langevad sisuliselt kokku. Võrreldavad küsimused–väited puudutavad üldisi valimiseelistusi ja valimiste korraldust ning üldisemalt ka erakondi ja poliitilist süsteemi.

Küsimustepaaride kaupa võrreldes kõigub kooskõlaliste hoiakutega inimeste osatähtsus 49% ja 91% vahel. Valimis tervikuna on kooskõlaliste hoiakutega inimeste osatähtsus väiksem, jäädes vahemikku 24–68%. Kõige väiksem on kooskõlaliste hoiakutega vastanute arv mitteerakondlike valimisliitude kohalikel valimistel lubamise–keelamise suhtes (34%) ja Riigikogu valimistel üleriigiliste või ringkondlike nimekirjade kasutamise suhtes (24%). Ligikaudu poolel valimist on kooskõlalised hoiakud ajakirjanduse objektiivsuse kohta (47%), riigieelarve põhjendatuse kohta (49%), uute või tunnustatud tegijate Riigikogusse valimise kohta (50%).

Hoiakute kooskõlalisuse määr sõltub küsimuste–väidete keerukusest. Keerukamana esitatud probleemide puhul on väiksemad nii kooskõlaliste hoiakutega vastanute osakaal kui ka vastanute üldarv.

Teadmised poliitilise süsteemi kohta sõltuvad küsimuste iseloomust. Päevakajalist teavad paljud: peaministri ja Tallinna linnaeapea tiitli pani õige isikuga kokku üle 80% intervjueerituist. Poliitilise süsteemi alusteadmisi valdab väiksem osa küsitletuist: põhiseaduse muutmise üht põhimõtet teadis 44%, Eesti presidendi kandideerimisvanust 56%, kandideerimiskordade arvu Riigikogusse 42% ja Riigikogu liikmete arvu 73% intervjueerituist.

Millest sõltub valimisaktiivsus?

Sotsiaaldemograafilistest omadustest suurendavad valima mineku tõenäosust kõrgem haridustase ja elukoha paiknemine väikeasulas, valima mineku tõenäosust vähendavad kuulumine pensionäride, õppurite või ettevõtjate hulka.

Hoiakutest suurendavad valima mineku tõenäosust tajutud psühholoogiline side erakonnaga, kes esindab intervjueeritu vaateid. Tajutud sideme puudumine erakondadega seevastu vähendab valimistel osalemise tõenäosust. Suurem rahulolu Riigikogu liikmete tegevusega ja valitsuse rahvusvaheliselt suunatud tegevusega suurendab Riigikogu valimistel osalemise tõenäosust, samal ajal kui suurem rahulolu valitsuse riigisisese tegevusega vähendab tõenäosust valimistel osaleda.

Levinuimad põhjused valimistel hääletada on kodanikukohuse täitmine ja soov valida ühiskonnaelu juhte. Paljud lähevad valima, et anda hääl kindla kandidaadi või erakonna poolt või avaldada oma meelsust. Oluline on ka valimas käimise traditsioon – üsna suur osa valijaskonnast läheb valimispäeval hääletama põhjendusega: "Ma olen alati valimas käinud."

Levinuim põhjus mitte hääletada on arvamus, et valija hääl ei otsusta midagi. Valimisseaduse või poliitilise süsteemi osade mitteusaldamisega seotud tegurid on loobumise põhjuseks vähem kui kümnendikule valijaskonnast.

Valima minemise ja mitteminemise põhjuste struktuur sarnaneb 2001. aasta detsembris ES Turu-uuringute AS-i läbiviidud uuringu tulemustega. Tollal olid levinuimate valima mineku põhjuste hulgas kodanikukohus (48%), soov otsustada, kes hakkab juhtima riigi elu (40%), soov hääletada kindla kandidaadi poolt (38%) ja soov hääletada mingi kindla erakonna poolt (21%). Levinuimate mittemineku põhjuste hulgas olid pettumus poliitikas ja poliitika mittehuvipakkumus (mõlemad 32%), arvamus, et valija häälest ei sõltu midagi (30%), sobiva erakonna või kandidaadi puudumine (17% ja 13%) ja valimissüsteemi pidamine ebaõiglaseks (12%).

Kandidaadi valiku kriteeriumid

Enam kui poole (52%) 2003. aasta märtsis Riigikogu valimistel hääletanute jaoks oli peamine valikukriteerium kandidaadi erakondlik kuuluvus. Vastavalt esitatud küsimusele lähtusid need inimesed oma hääle andmisel eeskätt selle erakonna omadustest, kelle koosseisu nende valitud kandidaat kuulus. "Vastandpoolust" ehk neid, kes oma hääle andsid eeskätt konkreetse kandidaadi isikust lähtudes, oli viiendik (20%). Ligikaudu veerand (26%) pidas nii kandidaati kui ka erakonda võrdselt oluliseks.

Järgneval joonisel toodud eri valimiskriteeriumide tähtsus ei kinnita siiski täielikult väidet, et seekordsed valimised olid puhtalt "erakonna valimised".

Paludes inimestel nimetada kõige olulisemat valikukriteeriumi, selgub, et erakonna ja kandidaadi omadusi kõige tähtsamaiks hinnanute osakaal on peaaegu võrdne: 44% lähtub oma eelistuse kujundamisel erakonna omadustest ja 45% kandidaadi omadustest. Tõsi, kummagi kategooria eelistuste struktuur erineb. Erakonna omadusi olulisimaiks pidanute hulgas tuuakse välja kaks põhjust: erakonna poliitiline programm ja tegevuskava (27%) ning erakonna senine tegevus Eesti poliitikas (16%). Kandidaadi omadusi tähtsaimaiks pidanute kategooria jaguneb aga viie põhjuse vahel: kandidaadi tegevus Eesti poliitikas (16%), kandidaadi minevik (10%), kokkupuuted kandidaadiga (9%), kandidaadi poliitiline programm (8%) ja kandidaadi esinemine (4%). Jättes välja kriteeriumid "kokkupuuted kandidaadiga" ja "kandidaadi esinemisoskus avalikkuse ees" – need ei iseloomusta otseselt kandidaadi poliitilist võimekust –, kaldub vaekauss siiski pigem erakondlike kui isikuvalimiste poole: erakonna omaduste tähtsustajaid on 44% ja kandidaadi omaduste tähtsustajaid 32%.

Erakondade toetajaskondade iseloomustus

2001. aasta detsembris oli Eesti populaarseim "mitte ükski erakond" kolmandiku valijate toetusega (32%), järgnesid Keskerakond (23%), Reformierakond (10%), muud erakonnad (10%), Mõõdukad (8%), Rahvaliit (7%), Isamaaliit (6%) ja vene erakonnad (5%).

Erakondade toetajate eelistused Riigikogu kandidaatide omaduste suhtes erinevad märgatavalt. Igas reas on paksus kirjas märgitud erakond, mille toetajaskonna arvamus asub keskmisest kõige kaugemal. Näeme, et Reformierakonna ja vene erakondade toetajaskonnad erinevad kõige suurema arvu Riigikogu kandidaadi omaduste tähtsustamise poolest. Riigikogu liikmete ettevalmistuse küsimuses erineb Rahvaliidu toetajaskond teiste erakondade toetajaskondadest.

Tabel 1. Riigikogusse valitavate inimeste oluliseks peetavad omadused (%-des)

	Kesk- erakon d	Rahva -liit	Reformi - erakond	Isamaalii t	Mööduka d	Vene era- konna d	Mitte ükski erakon d
Omadused, mida peetakse oluliseks inimeste puhul, keda valitakse Riigikogusse							
Suur elukogemus	36	31	18	38	32	35	25
Eesti õigussüsteemi hea tundmine	61	66	60	75	61	65	56
Erinevate valdkondadega kursisolek	44	53	48	56	56	27	45
Oskus avalikkusega suhelda	43	40	53	42	41	49	35
Tihe side valimisringkonnag a	28	37	20	31	19	37	31
Eesti keele oskus	30	42	34	36	37	7	29
Hea reputatsioon	32	25	23	28	30	41	40
Usaldusväärsus	42	47	53	36	42	21	51
Tarkus, haritus	49	38	64	48	51	69	59
Teadmised või kogemus, mis peaks olema Riigikogu liikmeil edukaks tegevuseks							
Õigusaktide hea tundmine	79	85	81	83	80	81	78
Majanduselu hea tundmine	75	80	75	67	67	65	74
Ühiskonnaelu probleemide ja inimeste hea tundmine	73	80	80	78	76	78	74

Head juhtimisoskused	52	42	46	45	52	51	50
----------------------	----	----	----	----	----	----	----

Erakonna kommunikatsioonistrateegia kavandamisel ja hindamisel on kasulik teada valijate tähelepanust erakonnale. Erakondade tegevust on aktiivselt jälginud kümnendik kuni neljandik valijaskonnast. Rahulolu selle erakonna tegevusega, kelle poolt hääletati 1999. aastal Riigikogu valimistel, on väljendanud vähemalt kaks kolmandikku valijaskonnast.

Teiste erakondade toetajaskondadest eristuvad vene erakondade toetajad ja need, kes on vastanud, et ei toeta praegu ühtegi erakonda. Neile on iseloomulik erakondade tegevust jälgivate inimeste väike osakaal, samuti erakonna tegevusega rahul olevate isikute väike osakaal.

Tabel 2. Valijate tähelepanu erakonnale (%-des)

	Kesk- erakon d	Rahva -liit	Reformi - erakond	Isamaalii t	Mööduka d	Vene era- konna d	Mitte ükski erakon d
Jälgib pidevalt erakonna tegevust, kelle poolt hääletas 1999. aastal Riigikogu valimistel	20	8	18	21	16	14	3
Jälgib pidevalt teiste erakondade tegevust	28	9	27	25	18	0	15
Erakonna/valimisliidu tegevus, kelle poolt hääletas, vastab täielikult või põhiliselt ootustele	82	74	93	70	66	69	35

Erakondade toetajate iseloomustus mõne hoiaku lõikes

Keskerakond:

54% toetab mitteerakondlike valimisliitude kandideerimist kohalikel valimistel, 89% üksikkandidaatide kandideerimist, 61% ainult erakondlike nimekirjade kandideerimist. Riigikogu valimissüsteemi peab õiglaseks 28% ja ebaõiglaseks 55%.

Riigikogu valimistel sooviks isikute vahel valiku teha 75% ja erakondade vahel 21%.

63% arvates peaks Riigikogu valimiste kord tagama Riigikogu liikmete suurema vastutuse valijate ees, 35% arvates aga erakondade suurema vastutuse. 63% arvates peaks Riigikogu valimiste kord tagama tuntud liidrite valimise, 31% arvates aga soodustama uute poliitikute valimist.

Riigieelarve koostamist peab põhjendatuks 37%, maksude kasutamist 27%. Riigieelarvest sooviks toetada rahva tervise edendamise programme.

Riigikogu usaldab 50%, valitsust 65% ja erakondi 31%.

2002. aastal kohalikel valimistel kavatses kindlasti või tõenäoliselt hääletada 83% ning 2003. aastal Riigikogu valimistel 75%.

Rahvaliit:

51% toetab mitteerakondlike valimisliitude kandideerimist kohalikel valimistel, 92% üksikkandidaatide kandideerimist, 37% ainult erakondlike nimekirjade kandideerimist.

Riigikogu valimissüsteemi peab õiglaseks 17% ja ebaõiglaseks 75%.

Riigikogu valimistel sooviks isikute vahel valiku teha 89% ja erakondade vahel 9%.

69% arvates peaks Riigikogu valimiste kord tagama Riigikogu liikmete suurema vastutuse valijate ees, 28% arvates aga erakondade suurema vastutuse. 53% arvates peaks Riigikogu valimiste kord tagama tuntud liidrite valimise, 38% arvates soodustama uute poliitikute valimist.

Riigieelarve koostamist peab põhjendatuks 28%, maksude kasutamist 20%, sellest eelarvest toetaks põllumajandusprogramme, maapiirkondade ja sotsiaalse kaitse programme, kuid ei annaks lisaraha ei tervishoiule ega arstiabile, haridusele, rahva tervise edendamisele, narko- ega aidiennetustööle.

Riigikogu usaldab 65%, valitsust 66% ja erakondi 35%.

Kohalikel valimistel kavatses kindlasti või tõenäoliselt hääletada 77% ja Riigikogu valimistel 73%.

Reformierakond:

46% toetab mitteerakondlike valimisliitude kandideerimist kohalikel valimistel, 90% üksikkandidaatide kandideerimist, 63% ainult erakondlike nimekirjade kandideerimist.

Riigikogu valimissüsteemi peab õiglaseks 57% ja ebaõiglaseks 37%.

Riigikogu valimistel sooviks isikute vahel valiku teha 62% ja erakondade vahel 36%.

49% arvates peaks Riigikogu valimiste kord tagama Riigikogu liikmete suurema vastutuse valijate ees, 48% arvates aga erakondade suurema vastutuse. 43% arvates peaks Riigikogu valimiste kord tagama tuntud liidrite valimise, 52% arvates soodustama uute poliitikute valimist.

Riigieelarve koostamist peab põhjendatuks 51%, maksude kasutamist 45%, sellest riigieelarvest soovitakse toetada politseid ja korra- ja turvalisuse edendamise programme, kuid ei antaks lisaraha ei tervishoiule ega arstiabile, rahva tervise edendamisele, uute töökohtade loomiseks, sotsiaal- ja toimetulekutoetusteks ega töötute abirahadeks ja sotsiaalkaitseks.

Riigikogu usaldab 58%, valitsust 66% ja erakondi 26%.

Kohalikel valimistel kavatses kindlasti või tõenäoliselt hääletada 84% ja Riigikogu valimistel 78%.

Isamaaliit:

43% toetab mitteerakondlike valimisliitude kandideerimist kohalikel valimistel, 84% üksikkandidaatide kandideerimist, 71% ainult erakondlike nimekirjade kandideerimist.

Riigikogu valimissüsteemi peab õiglaseks 63% ja ebaõiglaseks 25%.

Riigikogu valimistel sooviks isikute vahel valiku teha 72% ja erakondade vahel 26%.

54% arvates peaks Riigikogu valimiste kord tagama Riigikogu liikmete suurema vastutuse valijate ees, 45% arvates aga erakondade suurema vastutuse. 58% arvates peaks Riigikogu valimiste kord tagama tuntud liidrite valimise, 39% arvates soodustama uute poliitikute valimist.

Riigieelarve koostamist peab põhjendatuks 43%, maksude kasutamist 42%, sellest eelarvest soovitakse toetada uute töökohtade loomise programme, haridust, noorte perede toetusprogramme, maapiirkondade arenguprogramme ja politseid ning korra- ja turvalisuse, samal ajal ei antaks lisaraha tervishoiule ja arstiabile, rahva tervise edendamisele, teede korrashoiule, täiskasvanute õppele ega töötute sotsiaalsele kaitsele.

Riigikogu usaldab 61%, valitsust 54% ja erakondi 24%.

Kohalikel valimistel kavatses kindlasti või tõenäoliselt hääletada 88% ja Riigikogu valimistel 82%.

Möödukad:

61% toetab mitteerakondlike valimisliitude kandideerimist kohalikel valimistel, 86% üksikkandidaatide kandideerimist, 56% ainult erakondlike nimekirjade kandideerimist.

Riigikogu valimissüsteemi peab õiglaseks 34% ja ebaõiglaseks 59%.

Riigikogu valimistel sooviks isikute vahel valiku teha 89% ja erakondade vahel 19%.

52% arvates peaks Riigikogu valimiste kord tagama Riigikogu liikmete suurema vastutuse valijate ees, 43% arvates aga erakondade suurema vastutuse.

43% arvates peaks Riigikogu valimiste kord tagama tuntud liidrite valimise, 56% arvates soodustama uute poliitikute valimist.

Riigieelarve koostamist peab põhjendatuks 51%, maksude kasutamist 44%, sellest eelarvest sooviks toetada tervishoiu ja arstiabi ning rahva tervise edendamise programme, uute töökohtade loomise programme, maapiirkondade arendamise ja narkoennetuse programme, kuid ei annaks lisaraha sotsiaaltoetusteks, töötute abirahaks ega teede korrashoiuks.

Riigikogu usaldab 52%, valitsust 47% ja erakondi 14%.

Kohalikel valimistel kavatses kindlasti või tõenäoliselt hääletada 82% ja Riigikogu valimistel 82%.

Vene erakonnad:

68% toetab mitteerakondlike valimisliitude kandideerimist kohalikel valimistel, 86% üksikkandidaatide kandideerimist, 56% ainult erakondlike nimekirjade kandideerimist.

Riigikogu valimissüsteemi peab õiglaseks 26% ja ebaõiglaseks 50%.

Riigikogu valimistel sooviks isikute vahel valiku teha 66% ja erakondade vahel 28%.

66% arvates peaks Riigikogu valimiste kord tagama Riigikogu liikmete suurema vastutuse valijate ees, 32% arvates aga erakondade suurema vastutuse. 59% arvates peaks Riigikogu valimiste kord tagama tuntud liidrite valimise, 24% arvates soodustama uute poliitikute valimist.

Riigieelarve koostamist peab põhjendatuks 21%, maksude kasutamist 36%, eelarvest sooviks toetada sotsiaaltoetuse ja töötute abiraha ning rahva tervise edendamise programme, kuid ei annaks lisaraha tervishoiule, noorte perede toetuseks, põllumajandusele ja maapiirkondade arenguprogrammidele, narkoennetusele ja politseile.

Riigikogu usaldab 51%, valitsust 51% ja erakondi 31%.

Kohalikel valimistel kavatses kindlasti või tõenäoliselt hääletada 45% ja Riigikogu valimistel 46%.

Muud erakonnad:

42% toetab mitteerakondlike valimisliitude kandideerimist kohalikel valimistel, 90% üksikkandidaatide kandideerimist, 50% ainult erakondlike nimekirjade kandideerimist.

Riigikogu valimissüsteemi peab õiglaseks 21% ja ebaõiglaseks 57%.

Riigikogu valimistel sooviks isikute vahel valiku teha 74% ja erakondade vahel 17%.

60% arvates peaks Riigikogu valimiste kord tagama Riigikogu liikmete suurema vastutuse valijate ees, 36% arvates aga erakondade suurema vastutuse.

60% arvates peaks Riigikogu valimiste kord tagama tuntud liidrite valimise, 35% arvates aga soodustama uute poliitikute valimist.

Riigieelarve koostamist peab põhjendatuks 28%, maksude kasutamist 34%.

Riigikogu usaldab 49%, valitsust 62% ja erakondi 30%.

Kohalikel valimistel kavatses kindlasti või tõenäoliselt hääletada 87% ja Riigikogu valimistel 72%.

Erakondadest ärapöörduvad:

53% toetab mitteerakondlike valimisliitude kandideerimist kohalikel valimistel, 90% üksikkandidaatide kandideerimist, 50% ainult erakondlike nimekirjade kandideerimist.

Riigikogu valimissüsteemi peab õiglaseks 21% ja ebaõiglaseks 50%.

Riigikogu valimistel sooviks isikute vahel valiku teha 78% ja erakondade vahel 13%.

67% arvates peaks Riigikogu valimiste kord tagama Riigikogu liikmete suurema vastutuse valijate ees, 26% arvates erakondade suurema vastutuse. 56% arvates peaks Riigikogu valimiste kord tagama tuntud liidrite valimise, 32% arvates aga soodustama uute poliitikute valimist.

Riigieelarve koostamist peab põhjendatuks 22%, maksude kasutamist 22%, eelarvest sooviks toetada tervishoidu ja arstiabi.

Riigikogu usaldab 29%, valitsust 34% ja erakondi 13%.

Kohalikel valimistel kavatses kindlasti või tõenäoliselt hääletada 48% ja Riigikogu valimistel 40%.

Kindla erakonnaeelistuseta:

Riigieelarve koostamist peab põhjendatuks 24%, maksude kasutamist 22%.

Riigikogu usaldab 43%, valitsust 47% ja erakondi 18%.

Kohalikel valimistel kavatses kindlasti või tõenäoliselt hääletada 45% ja Riigikogu valimistel 37%.

Valimiskäitumine sõltub teadmiste tasemest

Empiiriliste uuringute tulemused näitavad, et teadmiste tase poliitilise süsteemi kohta on otseselt seotud valimiskäitumisega. Põhjalikumate teadmistega inimesed on erakonna eelistuses ratsionaalsemad ja kalduvad suurema tõenäosusega andma hääle sellele erakonnale, kes esindab nendega ühesuguseid seisukohti (Andersen, Heath, Sinnott 2001). Mitmed uuringud näitavad, et poliitiliste kampaaniate ja massimeediakanalite jälgimine (isegi passiivne, teadvustamata jälgimine) laiendab teadmisi ja nende usaldust valitsusasutuste vastu ning kodanikuaktiivsust, samuti valimistel hääletamise tõenäosust sõltumata isiku haridusest, poliitikahuvist ja sotsiaalsest positsioonist. Tulemusi on selgitatud kaheasuunalist mõju sisaldava mudeliga: ühiskonnateemaliste saadete jälgimine suurendab huvi ja aktiivsust ühiskonnaelu suhtes ning poliitikahuvi, teadmised, usaldus ja aktiivsus omakorda suurendavad ühiskonnateemaliste uudiste ja teemasaadete jälgimist massimeedias (Norris 2000).

Tavainimese poliitilisi, süsteemiga seotud otsuseid ning süsteemi puudutavate seisukohtade ja eelistuste kujunemise selgitamisel kasutatavad mudelid võib klassifitseerida kolme kategooriasse:

1. sotsioloogiline mudel seab keskele kohale isiku hoiakud, huvid ja eesmärgid, mis kujunevad ja arenevad koos isiku grüpiidentiteediga. Hoiakud ja eelistused omakorda mõjutavad käitumist poliitilise süsteemi osade, sealhulgas erakondade suhtes;
2. erakonnalojaalsuse mudel näeb valimiskäitumise keskse mõjurina isiku psühholoogilisi sidemeid erakonnaga. Sidemed on kujunenud pere ja vahetu sotsiaalse lähiümbruse mõjul;
3. ratsionaalse valiku mudel eeldab, et poliitilise käitumise, sealhulgas valimiskäitumise aluseks on ratsionaalne "tulude ja kulude" kalkuleerimine ning optimaalse alternatiivi valimine.

Need mudelid mitte ei välista, vaid täiendavad üksteist. Inimesed on ratsionaalsed, püüdes maksimeerida eri tegevuste ja otsuste kasulikkust enese jaoks. Mingi eesmärgi kasulikkus on määratud indiviidi asukohaga ühiskonnas ja vahetu sotsiaalse keskkonnaga (Andersen, Heath 2000a, 81; Evans 1997; Andersen, Heath 2000b, 83).

Uuringutulemused ja tegelikkus

Olgugi et hääletamisel on demokraatial eriline koht, vaatleme seda sotsiaalpoliitilise aktiivsuse komponendina, arvestades hääletamisele iseloomulikke jooni. Kõrge institutsionaliseeritus, tsüklilisus, intensiivne infotulv valimistele eelneva kampaania ajal, tulemuste olulisus kogu ühiskonnale, samal ajal isikliku aja ja/või muude isiklike ressursside suhteliselt vähene kulutamine on jooned, mis eristavad hääletamist teistest sotsiaalpoliitilistest tegevustest.

Ühiskonnateadlased on aastakümneid otsinud makrosotsiaalseid, sotsiaaldemograafilisi ja psühhograafilisi tegureid, mis selgitaksid valima minemist ning valimiseelistuse kujunemist.

Kuigi valimistest osavõtu protsent on pärast valimisi teada, ei võimalda see analüüsida tegureid, mis mõjutasid hääletama minekut ja valikut.

Valimiseelistuste kujunemist ja seda määravaid tegureid uuritakse küsitluste ja süvaintervjuude abil. Probleem on aga selles, et uuringuid tehakse valimistest erinevais tingimustes ja erineval ajal, seetõttu võivad ka uuringutulemused erineda tegelikkusest.

Valimissüsteemid muutuvad koos ühiskonnaga

Sõna "valimissüsteem" viitab meetodile, mille abil jagatakse kohad valitud esinduskogudes. Maailmas kasutusel olevad mandaatide jagamise meetodid võib jagada vähemalt üheksasse kategooriasse (IDEA). Valimissüsteemide variatiivsust suurendab ka see, et neid kasutatakse kombineeritult ning eri tasandi esinduskogude koosseisude määramisel kasutatakse erisuguseid meetodeid (Cox 1997).

Valimissüsteemid on kujunenud mitmesuguste ajalooliste, kultuuriliste, majanduslike ja poliitiliste asjaolude mõjul ning neid muudetakse koos ühiskonnas toimuvate muutustega. Samal ajal on selge, et valimissüsteem mõjutab riigi poliitilist kultuuri, eeskätt valimistest osavõtu määra ja efektiivsete erakondade arvu ning suurust.

Eesti valimissüsteem töötati välja taasiseseisvumise ajal enam kui kümme aastat tagasi ning see süsteem pidi soodustama suhteliselt vähesest arvust, kuid tugevatest erakondadest koosneva poliitilise süsteemi teket. Praeguste muudatuste eesmärk on saadikute poliitilise vastutuse suurendamine. Valijad peavad selgemalt nägema enda ja oma valimispiirkonna hääle seotust saadikuga. Seotus võimaldab inimestel otsustada, kas valitu on täitnud temaga seotud lootusi, ja vastavalt sellele käituda järgmistel valimistel.

Erakondlikul tasandil on valimissüsteemi õigluse teema seotud valimistel kogutud hääle arvu transformeerimisega mandaatide arvuks. See on keerukas, paljud valijad ei saa aru, kuidas kõik toimub, ning peavad seetõttu valimissüsteemi ebaõiglaseks. Tegemist on põhimõttelise küsimusega – miks peab palju hääli kogunud kandidaat loovutama oma hääled kellelegi teisele? Nõnda võib valituks osutada väga vähe hääli saanud kandidaat.

Turundusvõtted erakondade kampaaniates

Erakondade kaudu toimiv demokraatia on nüüdisaegse ühiskonnakorralduse enamlevinud vorme. Erakondade funktsioon on rahva huvide kanaliseerimine otsustamisprotsessi ühiskondlike otsuste tegemisel.

Praeguse ühiskonnakorralduse iseloomulikke jooni on turumajandusliku ideoloogia tugevnemine erasektori kõrval ka avalikus ja kolmandas sektoris ning nii individide kui ka institutsioonide tasandil. Ka erakonnad tegutsevad "turul": lubadusi pakkudes ja neid varasemate tegudega kinnitades võistlevad nad valijate hääle pärast, mis annavad (või ei anna) neile võimaluse teostada oma ideid riigi tasandil. Piisava arvu hääle saamiseks tuuakse erakondade tegevusse järjest enam tarbekaupade turustamisel kasutatavaid meetodeid, mis eriti selgelt paistab silma valimiste-eelsel ajal.

Valimistel edu saavutamiseks tuleb erakondade kommunikatsioonikampaaniate kavandamisel positsioonida erakond teiste poliitiliste jõudude suhtes, määrates sihtrühmad ja edastades neile sobivaid sõnumeid atraktiivses vormis. Eesmärk on mobiliseerida võimalikult suur osa valijaskonnast hääletama enda poolt või vähemalt mitte konkureeriva erakonna poolt. Positsioonimiseks on tähtis valijaskonna eri segmentide vajaduste ja eelistuste tundmine, selle teabeta pole võimalik välja töötada erakonna tegevuskavu ega kommunikatsioonikampaaniaid (Newman 1999).

Praegusaegne turundusmõte seab oma huvikeskmesse potentsiaalsete ostjate vajadused ja soovid ning muud psühholoogilised tegurid, mis mõjutavad käitumist – poliitika puhul muidugi valimiskäitumist. Erakonnad on huvitatud elanikkonna eelistustest valdkonnas, milles nad oma kaupa pakuvad: ühistegevuse reguleerimine, ühiskondlike varude kogumine ja riigisisene ümberjagamine, rahvusvahelise kaaluga poliitilised otsused.

Moodsa turunduse üks võtmesõnu on innovatsioon ehk uute ideede toomine tarbimisse. Erakonnadki pole pelgalt avaliku arvamuse kaasajooksikud, vaid uute lahenduste algatajad ja juurutajad ühiskonnakorralduses.

Kasutatud kirjandus

Andersen, R., Heath, A. (2000a). Social Cleavages, Attitudes and Voting Patterns: A Comparison of Canada and Great Britain. CREST (Centre for Research into Elections and Social Trends) Working Paper No 81. <http://www.crest.ox.ac.uk>.

Andersen, R., Heath, A. (2000b). Social Class and Voting: A Multi-Level Analysis of Individual and Constituency Differences. CREST (Centre for Research into Elections and Social Trends) Working Paper No 83. <http://www.crest.ox.ac.uk>.

Andersen, R., Heath, A., Sinnott, R. (2001). Political Knowledge and Electoral Choices. CREST (Centre for Research into Elections and Social Trends) Working Paper No 87. <http://www.crest.ox.ac.uk>.

Cox, G. W. (1997). Making Votes Count. Strategic Coordination in the World`s Electoral Systems. Cambridge: Cambridge University Press.

Evans, G. (1997). Economics and Politics Revisited: Explaining the Decline in Conservative Support 1992–95. CREST (Centre for Research into Elections and Social Trends) Working Paper No 60. <http://www.crest.ox.ac.uk>.

IDEA. Voter Turnout. A Global Survey. [http://www.idea.int/Voter turnout](http://www.idea.int/Voter%20turnout).

Newman, B. I. (ed) (1999). Handbook of Political Marketing. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Norris, P. (2000). A Virtuous Circle? The Impact of Party Organizations and the News Media on Civic Engagement in Post-Modern Campaigns. Paper for the ECPR Joint Workshops, Copenhagen, 14-18th April 2000.